

DÜŞÜNCE ÖZGÜRLÜĞÜ ÜZERİNE

*Doç. Dr. Mustafa YILDIRIM **

Her eylemin düşünmeyi gerektirmesi gibi her fikir ya da her düşünce de düşünmeyi gerektirir. Bir diğer ifadeyle düşünce, düşünmenin bir ürünüdür. Düşünceyi sözlüklerde şöyle tanımlamışlardır: “Düşünme ediminin içeriği”¹. “Düşünme sonucu varılan, düşünmenin ürünü olan görüş, mütalâa, fikir, mülâhaza, ide...”² O halde düşünmenin ne olduğuna bakalım.” Düşünmenin dış baskı ve yasaklarla sınırlandırılmayışı, bunların etkisinden bağımsız ve yalnızca kendinden sorumlu oluşu.”³ Bu bir düşünme özgürlüğü tanımı. Peki “düşünme” nedir? “Duyum ve izlenimlerden, tasarımlardan ayrı olarak, aklın bağımsız ve kendine özgü durumu (eylemi); karşılaştırmalar yapma, ayırma, birleştirme, bağlantıları ve biçimleri kavrama yetisi.”⁴ Bir de özgür kelimesinin lügat manasına bakalım: “Herhangi bir kısıtlamaya, zorlamaya, şarta bağlı olmayan, serbest hür. (ya da) kendi kendine hareket etme, kavrama, karar verme gücü olan.”⁵

Yukarıda tanımlanan kelimelerden ikisi (düşünme, özgürlük) bir araya gelince sihirli bir birliktelik oluşturuyorlar. Neden? Çünkü düşünme özgürlüğü kimileri için bir ideal, kimileri içinse ideale uzanan yolun vazgeçilmez temel unsuru; insan olmanın, insan olduğunun farkında olmasının temel şartı. Hani Aristo’nun bilinen ifadesiyle insanı hayvandan ayıran belirgin öz niteliktir düşünme; bir de bu düşünme özgür olsa. Düşünme özgürlüğü büyük insanların büyüklüklerinin mihenk taşlarından biri. Hep vurgulanır o, bir paye alınmaya çalışılır ondan; ikincisi birincisinin âdeti arkı gibi; ondan akar düşünme, hayal, tasavvur; onda kanat çıır-

* Atatürk Üniversitesi, *Fen-Edebiyat Fakültesi*, FelsefeDoçenti.

1. Prof. Dr. Bedia Akarsu, *Felsefe Terimler Sözlüğü*, Ankara: Savaş Yayınları, 1984, s.51.

2. *Türkçe Sözlük A-J 1*, Haz., Prof. Dr. Hasan Eren, Prof. Dr. Talat Tekin vd. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1988.

3. Prof. Dr. Bedia Akarsu, *Felsefe Terimler Sözlüğü*, Ankara: Savaş Yayınları, 1984, s.52.

4A.g.e., s.51; *Türkçe Sözlük A-J 1*, Haz., Prof. Dr. Hasan Eren, Prof. Dr. Talat Tekin vd. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1988.

5. *Türkçe Sözlük, K-Z 2*, 1988; Bkz. Prof. Dr. Necati Öner, *İnsan Hürriyeti*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987, s.1-7.

par tâ uzakların ufuklarına; onunla keşfeder tılsımları dünyanın ve insanın. Dantel örer gibi kanaviçenin kıvrımlarında, bir kelebeğin pervane olması gibi lambanın cazibesine, ya da arının duyduğu hasreti çiçeklerde söndürmesine benzer gibi; düşünmekte öyle işte! Özgürlüğün kollarında dallanıp budaklanmakta, başı göklerin şahikalarına, kökleri ise yerin karanlık derinliklerine kulaç atmakta âdeta.

İşte yukarıda çizilen panoramayı göz önüne alırsak “düşünme özgürlüğü”nün vicdanın, fikrin, irfanın, yaşamının ve daha nice benzeri niteliklerin vazgeçilmez temel dayanaklarından birini teşkil ettiğini söyleyebiliriz.

Bu girişten sonra düşünme özgürlüğünün ne olduğundan değil de ne olmadığı noktasında kendimce yaptığım bazı tespitlerden sonra insanlık aynasında nasıl görünümlere büründüğünü kısa bir yazı çerçevesinde yine bazı örnekler eşliğinde ortaya koymaya çalışacağım.

Zygmunt Bauman’ın bir cümlesini dikkatinize sunmak isterim. O da şudur: “Bir kişinin özgür olması için en az iki kişi gerekir.”⁶ Niçin acaba? Zira insan olarak birlikte yaşamaya mecburuz, mahkûmuz. Bu bir noksanlık mıdır? Hayır, Çünkü insanî özelliklerimiz ancak birlikte yaşamakla temayüz edebilme özelliğine sahiptir. Onun içindir ki, birbirimizi korumamız, bir anlamda da - Kant’ın da dediği gibi -birbirimizi bir araç olarak değil, bir amaç olarak dikkate almamız gerekmektedir.

Düşünme özgürlüğü ilkesiz, düşünme değildir.

Düşünme özgürlüğü herhangi bir düşünceye baştan cephe alan, karalayan, yok sayan bir faaliyet değildir.

Düşünme özgürlüğü sadece maddeyi düşünen, onun dışına, ötesine, derinliğine inen düşünceleri yok sayan düşünme değildir.

O halde düşünme özgürlüğü nedir? Kısaca düşünme özgürlüğü hayatın anlamını kavramada gerekli olan bir araçtır; yoksa düşünme özgürlüğünün bizatihi kendisi amaç değildir. Bu konuda şu soruyu sormak gerekir. Acaba hiçbir şeyi halledemeyen bir düşünme özgürlüğünün anlamından, değerinden bahsedebilir miyiz? Ya da değeri nedir, diye sorabilir miyiz? Böyle bir şey mümkün müdür? Dikkat edilirse tarih boyunca düşünme özgürlüğünden yana tavır koyanlar- Sokrates gibi- hayata anlam yükleyen herhangi bir bakış açısının savunulucuşundan taviz vermeyenlerdir. Bu noktaya dikkat etmek lâzımdır. Yoksa düşünme özgürlüğü her türlü bakış açısına kapalı, amiyane tabiriyle ot gibi olmak, her tara-

6. Zygmunt Bauman, Özgürlük, Çev., Vasıf Eranus, İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1977, s.18.

fa nötr olmak değildir. Böyle olduğunu iddia eden insanlar bir toplumun en zararlı insanlarıdır. Zira bunlar hep iktidardan (kuvvetliden) yana tavır alırlar ama asla kendileri olamazlar.

Bilindiği gibi insan zihni, konu olarak kendine sunulan veriler üzerinde faaliyet gösterir. Kendi yasalarına göre ölçer biçer. Her konuyu, her veriyi bir biçimde, bir noktaya oturtur, formüle eder, yerleştirir. Zihin bu faaliyetini sürdürürken bir yandan da kendisine malzeme sağlayan araçların durumunu da gözden geçirir. Meselâ, gözün bir görüntü göndermesinde “doğruluk-yanlışlık” paylarına dikkat eder; gelen malzemeyi ona göre değerlendirir. Yine her malzemenin aracı aynı olmadığı için araçlar ile malzeme arasındaki bağlantıyı iyi kurmak gerekir. Aksi halde o konuyla ilgili, konusuyla örtüşmeyen çok yanlış bir takım bilgiler elde edilmiş olur ki bu da düşünme özgürlüğü adına bir cinayet olur. Bazen bu kullanım kasıtlı olabilir. Böylece “düşünmeyi” fazla sevmeyen insanların aldatılmaları sağlanır; hem de düşünme özgürlüğü adına (!).

Oysa alternatiflere tahammülü olmayan hiçbir düşünce, düşünme biçimi özgür olamaz. Sûrat-ı haktan görünseler bile içleri-dışları kinle doludur. Onların, kendisinden başkasına tahammülü yoktur. Zira korkmaktadırlar. Neden? Çünkü savunduğu şeylerin ya zayıf olduğunu kendileri de bilmektedirler, ya doğruluklarından emin değildirler, ya da bir doğru olmaktan ziyade bir sömürü malzemesi olmasından dolayıdır. Bu üçüncü şıkla ilgili Andre Maurois'un Pascal'dan alıntılıdığı bir cümleyle, kendine ait bir cümleyi, burada nakletmek istiyorum. Pascal'dan naklettiği cümle, “Eğer geometri, hırslarımıza politika kadar karşı gelseydi, onun hakkında bu kadar iyi düşünemezdik.” Kendisi ise şöyle der: “Tutkularımızı destekleyen her şeyi doğru buluruz. Karşı olan herşey de bizi sinirlendirir.”⁸

O zaman doğruyu arama noktasında alternatif görüşlerle müzakere, münakaşa etme yerine; alternatiflerini yok etmek için her türlü imkân seferber edilir. Karşıt düşünceler öcü olarak gösterilir; yok edilmesine ve savunuların cezalandırılmasına zemin hazırlanır. Onlar konuştuklarından, yazdıklarından düşünme özgürlüğü adına mangalda kül bırakmazlar. Ama iş yaşanan hayata gelince işler değişir. Bırakın karşıtına toleransla yaklaşmayı, hayat hakkı bile tanımak istemezler. Bu tür düşünme özgürlüğünden yana olanlar köle ruhlu insanlardır; İktidar ellerindeyken zalimleşir, iktidardan düşünce köleleşirler.

Oysa düşünme özgürlüğüne sahip insan, hangi düşüncenin savunuculuğunu yaparsa yapsın ötekilere hayat hakkı tanıyan, onların yanında

7. Andre Maurois, Yaşama Sanatı, Yay Haz., Kevser Nazlı Özburun, İstanbul: Kaknûs Yayınları, 1997, s.25.

8. A.g.e., s.25.

yer alabilen, zulme uğramaları zamanında onlara destek çıkabilen insandır. Bu şu anlama gelir: Ben seninle düşünce bazında istediğim gibi cebbelleşir, istediğim gibi seni eleştirir yerden yere vurabilirim; ancak seni kılıçla susturarak zaferimi ilan edemem zira bu, bir zafer olmaz, hezimet olur. Çünkü akıllı, vicdanlı olan hiç kimse böyle bir durum karşısında sessiz kalmaz; güruhların alkışlaması ise ancak zalimlere haz verir yoksa akıllı, kemalli hiç kimse böyle bir şeye alkış tutamaz ve ondan da haz almaz.

İşte felsefe, özgür düşünebilen insanların yeri olması gerekir derken, kast edilen şey budur. Felsefede fevri hareketlere, kestirme cevaplara, bağırma ve çağırmaya, bununla insanları korkutmaya yer yoktur. Felsefe ile meşgul olan insanların bu tür davranışlardan rahatsızlık duyacağı kesindir; yoksa felsefeyle uğraşmıyor, yahutta o yöntemi kullanmıyor demektir.” Felsefeyle uğraşmak, kişinin en azından olaylara normalde beklenenden daha derinlemesine bakmaya gayret ettiği anlamına gelir.”⁹

Bilindiği gibi mantık, farklı argümanların ayırt edilmesi, tasarımların düzene sokabilmesi ve tutarlı olması açısından önemlidir. Bu bir zihin eğitimidir. Düşünme özgürlüğü açısından da çok önemlidir. Bu noktada Billington hem bir gerçeğe parmak basarken, hem de bir serzenişte bulunmaktadır. Ona göre, “Bedenleri gibi zihinleri de yağlı ve sarkık insanların egemenliğindeki bu dünyada, bir yanda sağlam mantık, öte yanda duygu yüklü kanıtlar, özel istekler ve düpedüz yalanlar arasında ayırım yapmaya talimli bir zihin, bu yetiyi kazanma süreci bazen sıkıntılı olsa bile, azımsanmamalıdır.”¹⁰

Bütün bunlar, düşünme özgürlüğü adına olması gerekenlerden bazı temel noktalar. “...Sokrates felsefeyi dostlar arasındaki özgür bir tartışma haline getirmemiş miydi?” 10 Etik problemi hem insanlığın, hem felsefenin büyük bir problemi; insanda ve insanlar arası ilişkilerde yeşertilmesi ya da kurutulması gereken ve insan tabiatını baştan sonra çapraz bir şekilde kuşatan olumlu ya da olumsuz değerler skalasını iradelemek zorundadır. Filozofların, âlimlerin, büyük insanların, sevilen insanların yaptıkları bunlar değil midir? Bütün ideal sistemlerde adalet, yardımlaşma, dayanışma gibi değerler bayraklaştırılmıyor mu? Hiç sorduk mu niçin, neden?

Vicdanı bozulmamış, insanî duygularını kaybetmemiş bütün insanlar bunu görmektedir ki, bugün yukarıda olumlu değerler skalasında sayılan adalet gibi değerler altüst edilmektedir. Maalesef, kendilerini aydın gösteren bir çok insan, bu duruma seyirci kalmaları bir yana, o durumun oluş-

9. Ray Billington, Felsefeyi Yaşamak, Çev., Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1997, s.24.

10. A.g.e., s.39.

ması için çaba sarf etmektedirler. İşte delili: Bugün dünyada toplumları alt-üst eden belaların- fuhuş, toz, ticareti; Ruanda, Kosova, Keşmir ve Filistin gibi yerlerde yapılan toplu katliamlar vs- katmerli bir şekilde sağanak halinde insanlığın üzerine yağmasında zulmü alkışlayan bu tür aydınların suçu çok büyüktür; çünkü zulmü taşıyan rayları onlar döşemektedir. Geçen yüzyıldan bugüne dünyanın değişik bölgelerine çeşitli yaftalar yapıştirilerek -bilim kisvesi altında- feci muameleler yapılmıştır. Afrika'yı yamyam yuvası, Asya'yı barbar kabilelerin yeri, Avrupa'yı ise uygarlığın beşiği (!) olarak gösterenler, Asya münafıklarını da buna ortak ederek dünyada eşi benzeri görülmemiş zulümler işlemişlerdir, işlemektedir ve görünen o ki işlenecektir de.

İşte bütün bunlar gösteriyor ki, kuru kuruya düşünme özgürlüğü yetmez. Bu özgürlük, insanlığı yücelten değerlerin yeşertilmesinde kullanıldığı ölçüde güzeldir. Bunu kim yaparsa yapsın, müspet olandan yana tavrını koyan hangi düşünceden, ırktan, devletten, toplumsal statüden olursa olsun; gerçek filozof, âlim, aydın işte odur. Yoksa bazı etiketlerin, makamların arkasına sığınıp da konuşanlar değildir. Dünya kurulalı beri bu böyledir ve her yerde ve zamanda da böyle olacaktır. Bu konuda felsefecilere büyük sorumluluklar düşmektedir. Onlar toplumlarda hoşgörünün, muhabbetin dostu, aksi değerlerin düşmanı olduklarını göstermelidirler.